
Siyasal Hayatın İnşasında Urfa'da Seçimler

Yrd. Doç. Dr. Ahmet İLYAS

“

Mustafa Kemal Paşa, özellikle birinci Meclis'teki gruplardan olan İkinci Grup ile yaşadığı sorunlarından ders çıkarak yeni seçim stratejisini muhalefetin olmaması üzerine kurdu.

”

Birinci Dünya Harbi sonrası Osmanlı Devleti'nin bulunduğu durum müteessir bir anlam taşıyordu. Bir tarafta Mondros Ateşkes Antlaşmasının getirmiş olduğu yıkım, diğer tarafta ümitsizliğe kapılan toplum. Bu koşullar içerisinde Mustafa Kemal Paşa, Samsun'dan başlattığı Milli Mücadele anlayışı Ankara'da Meclis'in açılmasıyla yeni bir evreye girmiş oldu. Bilhassa İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde İtilaf Devletleri tarafından resmen işgal edilmesi Ankara'da müstakil bir Meclis'in açılmasını elzem kıldı. 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da toplanan Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin devamı niteliğindeki Büyük Millet Meclisi (BMM), her şehirden 5 milletvekili ve İstanbul'da çalışmalarına sona erdirilen Meclis-i Mebusundan gelen birer üye ile çalışmalarına başladı. İlk Meclis olması hasebiyle seçilen kişilerin vatanın kurtarılmasını şiar edinmesi önemliydi. Bu Mecliste Siverek ve Urfa'dan da birçok milletvekili bulunmaktaydı. İlk Meclis'in Urfa milletvekillerine bakıldığında şu isimler göze çarpmaktaydı. Ali Saip (Ursavaş), Hacı Esat Bey, Hacı Hayali Efendi (Salih Hayali Yaşar), Hacı Mustafa Efendi, Pozan (Bozan) Bey. Siverek ise o dönemde henüz il olduğundan dolayı seçilen kişiler, genel yapı itibarıyla Siverek'i temsil ediyordu. Buna göre ilk Meclis'in Siverek milletvekilleri şunlardır: Bekir Sıtkı Bey(Ocak), Abdülgani Bey (Ensari), İhsan Bey (Sağlam), Mehmet Rauf Bey, Mehmet Sıtkı Bey (Tayanç), Mustafa Lütfi Bey (Azer).¹

Kurtuluş Savaşı'nın başarı elde etmesinden sonra sıra devletin inşa edilmesine gelmişti. Mustafa Kemal Paşa, özellikle birinci Meclis'teki gruplardan olan İkinci Grup ile yaşadığı sorunlarından ders çıkarak yeni seçim stratejisini muhalefetin olmaması üzerine kurdu.² Bu amaçla seçim sistemini değiştirdi. Buna göre önceki seçim sisteminde 50.000'e bir milletvekili olan sayısı yeni düzenlemeyle 20.000'e bir mebus olacak şekilde düzenlendi. 25 olan seçmen yaşını ise 18'e indirilmiş ve

seçimde oy kullanacakların vergi verme şartı da kaldırılmıştı.³ Mustafa Kemal Paşa bu arada milletvekilleriyle görüşerek Müdafaa-i Hukuk Grubu'ndan oluşacak bir heyetin aday belirleme sürecine dâhil olmalarını istedi.⁴ Mustafa Kemal Paşa yine Anadolu turuna çıkarak yeni bir parti kuracağını ilan etti. Hasan Rıza Soyak, Mustafa Kemal Paşa'nın bu manevrasını şu ifadelerle özetlemektedir:

“Atatürk 8 Nisan 1923 günü bir beyanname yayınladı. Bu beyannamede evvelâ, yakında tahakkuk etmesi kuvvetle umulan barış içinde, başlayacak olan yeni devrede, bütün dikkat ve gayretlerin memleketin ekonomik durumunu düzenlemek, her türlü teşkilâtın tamamlamak,

Ali Saip Ursavaş

bu suretle millet ve memleketi refaha ulaştırmak gayesine yneltileceğini belirtiyordu. Bundan sonra, yeni çalışma devresinde Meclisin çoğunluğunu bu gaye etrafında toplamak, memleketi mill hkimiyet daire-sinde siyasi teşekküllere kavuştırmak için (Halk Fırkası) adı ile bir parti kuracağını, Meclisteki (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk) Grubunun bu fırkaya intikal edeceğini, fırkanın halk hkimiyetini kuvvetlendirmek ve memleketin madd, manev gelişmesini sağlamak temellerine dayanan mufassal ve muntazam programının ileride bütün azasının münakaşa ve tasvibine arz edileceğini, şimdilik Grubun kabul ettiği 9 umde ile yeni seçime katılmağa karar verdiğini, bu umdelerin memleketin en müstacel ihtiyaçları ile birçok ihtisas sahibinin mtalaları, hususiyile İzmir’de bütün memleket temsilcilerinin katılmasıyla toplanan İktisat Kongresinin alışmaları göz önünde tutularak tespit edildiğini iln ediyor”⁵ Mustafa Kemal’in muhalefeti sindirmek amacıyla yaptığı uygulamalardan bir diğeri Hıyanet-i Vatanıyye Kanunu’nda yapılan bir değişikle seçimlerin denetlenmesini ortaya çıkardı.⁶ Yapılan değişikliğe göre Meclis’in iradesine karşı çıkan herkes vatan haini olur ibaresi getirildi. Bu madde İkinci Grup arasında infial yarattı. Çünkü İkinci Grup, Mustafa Kemal’in tek adam olarak Meclis’i yönetmesinden dolayı, ciddi manada rahatsız olduklarını belirtiyorlardı. Bu amaçla İkinci Grup, seçimlerden önce seçim yasasında değişiklik yaparak Mustafa Kemal Paşa’nın seçilmesini olanaksız kılmak istediler fakat başarısız oldular. Ortaya çıkan bu yeni durum içerisinde seçime katılmalarının bir anlamı olmadığını düşünen İkinci Grup yeleri 1923 Genel Seçimlerini protesto ettiler. Bu arada Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Halk Fırkasına dönüştürmek için çalışma başlattı.⁷ Parti tüzüğünün hazırlanmasından sonra komisyon yayınlandıkları umumi esaslar neticesinde Halk Fırkası resmen kurulmuş oldu.⁸ 1 Nisan 1923 yılında seçim kararı alındı.⁹ 28 Haziran 1923 yılında seçimler yapıldı. Buna göre Halk Partisi’nin belirlediği adayların hemen hepsi seçildi. Bağımsız olarak seçilen Eskişehir Mebusu Emin Bey (Sazak), daha sonra Halk Partisi’ne katılmış ancak Gümüşhane Mebusu Zeki Bey (Kadirbeyoğlu) muhalefette kalmayı tercih etmiştir.¹⁰ Mustafa Kemal Paşa, hem Ankara hem de İzmir’den seçilmiştir. Ancak Ankara’yı tercih etmiştir. Sonuç olarak Mustafa Kemal’in istediği bir sonuç ortaya çıkmıştı. Yani hem İttihatçıların gölgesinden hem de İkinci Grubun baskısından kurtulmuştu. 287 milletvekilinin bulunduğu II. Dönem Meclisi 11 Ağustos 1923 günü açıldı.

Seçimlerin gerçekleştiği yerlerden biri de Urfa Vilayetidir. Urfa’da seçimler, diğer illerde olduğu gibi sönük bir havada gerçeklemiştir. Buna göre seçimler başlamadan önce on bir kişilik bir seçim teftiş kurucu oluşturuldu. Buna göre bu teftiş kurulunun amacı genel seçimleri denetlemektir. Esasında seçimle ilgili bir problem yaşanması beklenmiyordu. Yukarıda da belirtildiği üzere milletvekili seçilebilmek amacıyla 30 yaşını geçmemiş erkek ve Türkçe konuşmasını bilmesi önemliydi.¹¹ Halk Partisi’nin adayları Mehmet Refet lgen, Refet Topçuoğlu, Yahya Kemal Beyatlı, Ali Fuat Bucak, Saffet Kemaleddin Yetkin (şeyh Saffet) idi. Oy kullanacak kişiler, buldukları yerlerin mahalle ve köy muhtarlıklarına oy pusulalarını onaylatmak zorundaydılar. Seçim güvenliğini Urfa’nın ilk valisi olan İzzet Bey sağlamıştır. Bu koşullar altında seçime giden Urfa’da, seçimi kazanan listeler Halk Partisi listesiydi. Mahmut Kamil Hoca ise seçilemedi. Seçimlerle ilgili gerek Cumhuriyet Arşivi, gerek 1927 yılındaki Salnameye herhangi bir bilgiye rastlanmadı.¹² Ancak seçilen milletvekilleri yukarıda da belirtildiği gibi Halk Partisi listesiydi. Seçilen milletvekilleri içerisinde Mehmet Refet lgen, Ali Fuat Bucak, Saffet Kemaleddin Yetkin Urfalıydı diğer kişiler ise Mustafa Kemal’in aday olmasını istediği kişilerdi. Bu arada aynı yıl Reşit Grgn, yeni devletin ilk Urfa belediye başkanı olarak kabul edildi. Yani belediye seçimleri yapılmadı. Direkt genel merkezden atandı.

Reşit Grgn

Cumhuriyet'in ilanı sonrası ipler artık tamamen Cumhuriyet Halk Parti'sine geçmişti. Bu yeni dönemin kodları esasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması ve muhalefetin sindirilmesi neticesinde ortaya çıkan konjonktür içerisinde oluştu. Bu konjonktür içerisinde seçimler artık usulen yapılıyordu. 1927 yılında yapılan seçimler de bu akiste gelişti. Bir önceki seçimde aday listelerini hazırlarken danışma kurullarının fikirlerini alan Mustafa Kemal bu seçimde mebus belirleme konusunda inisiyatifi üzerine aldı.¹³

Türkiye'nin seçimlerinden biri de 1930 yılında gerçekleşmiş yerel seçimlerdi. 1929 yılının ekonomik buhranı dünya ekonomileri üzerinde önemli bir başata sahip olmasının yanı sıra birçok rejimin ya da hükümetin değişmesine zemin hazırlamıştı. Türkiye Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve sonra yaşanan gelişmeler neticesinde demokrasiye geriye dönüş aşamasında tecrübe kazanmışa benziyordu. Dahası yaşanan ekonomik gelişmeler Cumhuriyet'in kazanımlarını tehlikeye düşürebilirdi.

“ Bir önceki seçimde aday listelerini hazırlarken danışma kurullarının fikirlerini alan Mustafa Kemal bu seçimde mebus belirleme konusunda inisiyatifi üzerine aldı. ”

Atatürk'ün memleket işlerine karşı alakasız olduğu hakkındaki söylenti ve tenkitler çoğalmış, tek parti hükümetine karşı duyarsızlık da artmaya başlamıştı. Tüm bu yaşananlar neticesinde Mustafa Kemal, iktidarı denetleyecek güdümlü bir alternatif partinin ülke için iyi olacağını düşündü.¹⁴ Bu amaçla Paris Büyükelçiliği'nde bulunan Ali Fethi Bey'i(Okyar) Ankara'ya davet etti. Mustafa Kemal, halkın yakınmalarını yatıştırmak amacıyla, Ali Fethi Bey'den bir parti kurmasını istemiştir. Ali Fethi Bey, Atatürk'e idari hataları anlatarak bir parti kurulması için izin istediği mektubu gazetelerde yer almaya başladı.¹⁵ Bu mektup üzerine İsmet İnönü, yeni bir partinin kurulmasından rahatsız olmadıkları, tam aksine mutluluk vereceğini, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) bahsettiği sıkıntılara karşı cevap vereceğini belirtmiştir.¹⁶ SCF'nin kurulmasından sonra ciddi manada partiye üye kazanmaya başladı. Gerek basın gerekse toplum merkezli destek kazanan SCF, artık CHF karşısında önemli bir muhalefet olmaya hak kazanmıştı.¹⁷

Celal Nedim Kürkcüoğlu

Bu arada belediye seçimleri de yaklaşmıştı. Ağustos ya da Eylül 1930 tarihinde seçimlerin yapılması planlandı. Bu seçimlere CHF'nin SCF'ye göre daha nitelikli hazırlandığını belirtmek gerekir. Zira SCF halen taşranın büyük bölümünde teşkilatlanamamıştı. 1 Ekim 1930 tarihinde başlayan yerel seçimler neticesinde birçok ilde büyük problemler yaşanmıştır. Sonuç olarak 502 seçim bölgesinden SCF 40'ını alabildi, diğer bölgeleri de CHF kazandı. Yani denilebilir ki 10 belediyenin 9'unu CHF kazanmıştır.¹⁸ SCF'nin kazandığı yerel şöyledir: İzmir'de Bademiye, Şereflihisar, Kınık, Şirince, Kuşadası, Menemen, Bozdoğan, Buca, Dikili, Urla, Aydın'da Çine, Bozdoğan, Söke, Umurlu, Yenipazar, Germencik, Gördes, Karapınar, İstanbul'da Maltepe, Burgaz, Kırklareli'de Pınarhisar, Vize, Üsküp, Bursa'da Armutlu, Tekirdağ'da Keşan, Çanakkale'de Biga, Samsun'da Ladik, Amasya Merzifon, Samsun, İçel Silifke olmuştur.

1930 yerel seçimlerinin yaşandığı yerlerden biri de Urfa olmuştur. Eski Belediye Başkanı İbrahim Bey'in (Yorgancıoğlu) görev süresi dolduğundan diğer illerde olduğu gibi Urfa'da da yerel heyecanı yaşanmıştır. Bu seçimlerde Urfa için iki önemli kaide vardı. Bunlardan ilki kadınların aday olabilmeleri, diğeri ise SCF'nin seçime katılmış olmasıdır. Ancak SCF, Urfa'da teşkilatlanmasını tamamlayamadığı için seçimlere girmemiştir. 1930 yerel seçimleriyle ilgili olarak arşivlerde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak gazetelerde Urfa'da yerel seçimlerin 15 Ekim 1930 tarihinde başlayacağına dair bilgi vardır.

Mahmut Odabaşı

Dr. Refet Topçuoğlu

Ahmet Kutsi Tecer

Yahya Kemal Beyatlı

Cumhuriyet gazetesinin Urfa haberine göre: “*Urfa şehrinde belediye intihabı 15 Ekim’de başladı. 27 kişilik namzet listesindeki asıl ve yedekler arasında 6 hanım vardır. Namzetlerin çoğu doktor, avukat, dişi ve eczacı gibi serbest meslek erbabıdır.*”¹⁹ 15 Ekim 1930 tarihinde başlayan seçimler neticesinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin adayı olan Celal Nedim Kürkçüoğlu kazanmıştır. Urfa’ya bağlı ilçelerde ise seçimler yapılmamıştır. Çünkü Birecik 25 Mart 1930 tarihinde kaymakamlık uhdesine bırakılmış²⁰, aynı şekilde Suruç da kaymakamlığın yükümlüğündedir denilmiştir.²¹

1931 Genel Seçimleri, muhalefetin kendini feshettiği, CHP’nin ise yeniden ayağa kalktığı bir dönemde yapılmıştır. İktidarın denetlenmesi düşüncesi CHP yönetiminde bağımsız adaylara yer verme zorunluluğunu ortaya çıkardı. Akşam gazetesinin haberinde Gazi Paşa’nın Recep Bey ile aday listelerini hazırladıkları ve bu seçimde 30 kadar mebusun bağımsız olabileceğini belirtiyordu.²² Aday listelerinin hazırlanmasından sonra 25 Nisan 1931 tarihinde genel seçimler yapıldı. Buna göre CHP’nin ilan ettiği 287 aday seçilmiş, bağımsızlara bırakılan 30 milletvekilliğinden ancak 20’si seçilebilmiştir.²³

1931 genel seçimlerine girerken Urfa’da önce münahibi Sani (ikinci seçmen) seçimi yapılmıştır. Buna göre seçilenlerin hemen hepsi CHP’liydi.²⁴ İkinci seçmenlerin belirlenmesi üzerine, 25 Nisan’da bu defa ikinci seçmenler CHP’nin belirlediği milletvekillerini belirlediler. Buna göre Ali Saip, Behçet Bey, Mahmut Bey, Mehmed Emin Bey, Refet Bey, Dr. Refet milletvekili olmaya hak kazandılar. Ancak Refet Bey vefat edince yerine Mehmet Emin Bey, 1932 yılında yapılan seçimle milletvekili olmuştur.²⁵ Yine aynı tarihte Mahmut Bey vefat edince yerine yapılan seçimle Behçet Bey milletvekili olarak seçilmiştir.²⁶ Bu arada Urfa Belediye Başkanı Celal Nedim Kürkçüoğlu’nun görev süresi dolunca yapılan seçimle 1933 yılında Ömer Alay kazanmıştır. 1933 yılında göreve başlayan Ömer Alay, on üç yıl be-

lediye başkanlığı yapacaktır.

1935 Genel Seçimleri, diğer genel seçimlerinden farksız olmuştur. İki dereceli ve çoğunluk esasına göre yapılan genel seçimlerde aday listeleri CHP’lilerden oluşmaktadır. Bu adaylar, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın 13-19 Mayıs 1931 tarihinde toplanan 3. Büyük Kurultayında kabul edilen karara göre milletvekili adayları partinin başkanlık divanınca tespit edilmiştir.²⁷ Meclis Başkanı Kazım Özalp, gazeteye verdiği mülakatta adayların Atatürk tarafından tespit edildiğini belirtmiştir.²⁸ Bu seçimi diğer seçimlerden ayıran en önemli başat, kadın adayların da ilk defa bu seçimde aday olmalarıdır. 5 Şubat 1935 yılında adaylar açıklanmıştır. 8 Şubat’ta ise seçimlerin başlayacağını ilan edilmiştir.²⁹ 9 Şubat Cumartesi günü açıklanan sonuçlara göre kadınların 17’si, bağımsızlardan ise 13 aday Meclis’e girmeye hak kazanmıştı.³⁰

Ömer Alay

Urfa'da 1935 Genel Seçimlerine hazırlanan illerden biridir. Milletvekilleri adayları tespit edilmeden önce ikinci seçmenlerin belirlenmesine başlandı. Bu süreç 14 Ocak'ta sona erdi. Buna göre 28'i bayan, 181'i erkek olmak üzere toplam 209 ikinci muntahip (seçmen) belirlendi.³¹ İkinci adayların belirlenmesinden sonra sıra milletvekili seçimlerine gelmişti. 8 Şubat Cuma günü Saat 8.30'da Urfa Halkevi'nde toplanan 209 ikinci seçmen, oylarını Halk Partisi adaylarına verdiler.³² Buna göre Urfa'nın CHP adayları şunlardı: Ali Saip Ursavaş, Behçet Günay, Mehmet Emin Yurdakul, Refet Ülgen, General Ahmet Yazgan (eski baytar dairesi başkanı), Fuat Bey, Muhittin Eski (eski Bursa belediye başkanı)³³

1939 Genel Seçimleri İkinci Dünya Savaşı'nın gölgesinde geçmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü üzerine yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi sonrası İsmet İnönü, parti-devlet bütünleşmesine zemin hazırlayan gelişmelere ışık tutmuştur. 26 Aralık 1938'de toplanan CHP yönetimi, İnönü'nün CHP'nin sürekli genel başkanı olarak, Mustafa Kemal Atatürk'ü ise partinin kurucusu ve ebedi başkanı seçildi. İnönü bunun yanında "Milli Şef" ünvanını aldı.³⁴ Bu koşullar altında 26 Mart 1939 tarihinde genel seçimler yapılmıştır.³⁵ CHP'nin belirlediği adaylardan 424'ü seçilmişlerdir.

1939 yılında genel seçimler için Urfa'da hazırlıklar 15 Şubat ayı içerisinde başlamıştır.³⁶ İkinci seçmenlerin belirlenmesi seçimi ise 15 Mart 1939 tarihinde gerçekleşmiştir.³⁷ Seçim denetleme kurulunun başında ise Urfa Belediye Başkanı Ömer Alay bulunmaktadır. Bu arada birçok gazetede "vatandaş reyini CHP namzetlerine ver" şeklinde ilanlar yer almaya başlamıştı.³⁸ Urfa'da 19 Mart 1939 tarihinde saat 9'da başlayan genel seçimler öğlene doğru bitmiştir. Oy kullanan Urfa merkezinde 18897 kişi oyunu CHP'li adaylara vermişlerdir.³⁹ İlk seçimlerin yapılmasından sonra sıra ikinci seçmenlerin milletvekillerini belirlediği seçimlere gelmişti. Bu seçim 26 Mart 1939 tarihinde gerçekleşmiştir.⁴⁰ Seçilen adaylar bir önceki adaylarla hemen hemen aynıdır. Buna göre Ali Saip Ursavaş, Şeref Uluğ, Mehmet Emin Yurdakul, Refet Ülgen, Ahmet Yazgan, Hüseyin Sami Çoşar milletvekili seçilmişlerdir.⁴¹ Ancak Ali Saip Ursavaş'ın hayatını yitirmesi üzerine Rıza Soyar, onun yerine ara seçimlerde milletvekili olmaya hak kazanmıştır.⁴² Bu arada aynı yıl iki ay kadar süren yerel seçimler sonrası belediye başkanlığını beşinci kez Ömer Alay kazanmıştır.⁴³

1943 Genel Seçimleri Türkiye'de tek parti döneminde yapılan ve iki dereceli seçiminin yapıldığı, CHP'nin yalnız başına girdiği seçimler olarak bilinmek-

tedir. İkinci Dünya Savaşı'nın gölgesinde gerçekleşen seçimler, milliyetçi bir hava içerisinde yapılmıştır.⁴⁴ Seçime olan katılımı artırmak amacıyla CHP yönetimi propaganda hizmetlerini sonuna kadar kullanmıştır. Özellikle 38 ilde seçilecek milletvekili sayısından fazla aday göstermesi milletvekillerinin milletin kapısını aşındırmasını beraberinde getirmiştir.⁴⁵ 28 Şubat 1943 tarihinde yapılan genel seçimlerde⁴⁶ bir önceki seçimlerle, hemen hemen aynı sonuçları ortaya çıkarmıştır. Bu seçimin en önemli özelliğinden biri de katılımın yüzde 80'lerde olmasıdır.⁴⁷

Seçimlerin yapıldığı illerden biri olan Urfa'da adaylar yine Halk Partisi'nden meydana gelmiştir. Bu arada Urfa'da nüfus sayısı arttığından dolayı milletvekili sayısı 6 çıkarılmıştır.⁴⁸ Seçimler yapılmadan önce ikinci seçmenlerin belirlenmesine başlandı.⁴⁹ Genellikle ikinci seçmen olacak kişilerin devlet memuru olması ve Kemalist sistemle uyumlu olmasına dikkat edilmiştir. Buna göre Urfa'da ikinci seçmenlerin belirlenmesi amacıyla seçimler 14 Şubat'ta başladı.⁵⁰ İkinci seçmenlerin belirlenme seçimi 18 Şubat'a kadar devam etmiştir. İkinci seçmenlerin hemen hepsinin belirlendiği seçim sonrası sıra milletvekili olacak kişilerin seçimine gelmişti. 28 Şubat'ta başlayan seçim sonrası Hüseyin Sami Çoşar, Razi Soyar, Ahmet Kutsi Tecer, Esat Tekeli, Suat Kemal Yetkin, Kazım Berker milletvekili olarak seçilmişlerdir.⁵¹

1946 Genel Seçimleri, çağdaş manada Türkiye’de yapılan ilk çoğunlukçu partilerin katıldığı bir seçim olmuştur. İkinci Dünya Savaşı akabindeki gelişmeler, Türkiye’nin çok partili hayata geçişini mümkün kılıyordu. Bu cihet ve şiarla İsmet İnönü ile Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü arasında başlayan ve yer yer atışmalara varan gelişmeler neticesinde Demokrat Parti’nin kurulmasının önu açıldı. Bundan sonra Nuri Demirağ isimli zengin bir sanayici, Milli Kalkınma Partisi adıyla yeni bir parti kurmak için İçişleri Bakanlığına müracaat etti.⁵² Bu arada 4918 nolu Milletvekili Seçimi Kanunu devreye girerek tek dereceli seçim sistemini kabul edildi. Halk Partisi seçime hazırlanırken diğer partiler halen teşkilatlanma konusunda sıkıntı yaşıyorlardı. CHP’nin muhalefeti hazırlıksız yakalama girişimi olan 8 Mayıs 1945 belediye seçimlerine Demokratlar katılmama kararı alırken, Milli Kalkınma Partisi ise katılma kararını aldı. Netice itibariyle gerçekleşen belediye seçim sonuçlarına göre CHP birçok yerde belediye seçimi kazandı.

Urfa’da 5 Mayıs 1946 günü belediye seçimleri yapıldı. Buna göre Demokratların katılmadığı belediye seçimlerine göre Urfa Belediye Başkanlığı’nı Milli Kalkınma Partisi adayı Avukat Fazıl Kürkçüoğlu kazandı.⁵³ Ayrıca İl Genel Meclisi seçimlerinde de muhalefet üç sandalyeye sahip oldu. Yine Urfa’nın ilçelerinden Birecik ve Suruç’ta da CHP belediye seçimlerini kaybetmişti.⁵⁴ Bu arada Demokrat Parti Urfa İl Başkanlığı 19 Haziran 1946 Salı günü açıldığı belirtildi.

Fazıl Kürkçüoğlu

Kamuran Çuhruk

Buna göre Celal Aksoy il başkanlığında Latif İdemen, Reşat Özbek, Reşat Aksoy, Vehbi Sunaydan ise parti üyesi olarak çalışmalarına başladıklarını ifade ettiler.⁵⁵ Ancak daha sonra Demokrat Parti Urfa İl Başkanlığına Urfa noteri ve CHP üyesi olan Reşit Kemal Timuroğlu getirilmiştir.⁵⁶

1947 Genel Seçimlerine siyasi partiler hazırlanırken, iktidar tarafı, seçimleri bir yıl önceye aldı. Bu durum Demokratlar ve Milli Kalkınma Partisi tarafından protesto edildi. Ancak sonuç değişmedi. Netice itibariyle 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan seçimler sonrası 395 CHP’li, 66 DP’li ve 7 bağımsız aday milletvekilliğini kazandı. Açık oy gizli tasnif ilkesinin uygulandığı bu seçimlerde muhalefet, CHP’nin iktidar gücü ile bürokrasiyi kullanarak usulsüzlüklerle seçimi kazandığını iddia etti.

1946 Genel Seçimlerinin yapıldığı illerden biri olan Urfa’da CHP’liler işi sıkı tutmaya başladılar. Çünkü belediye seçimlerini kaybetmişlerdi. Vali Kamuran Çuhruk, CHP’nin belediye seçimlerinin kaybetmesinin sebebini eski Belediye Başkanı Ömer Alay’ın yeniden aday göstermesine bağlamaktadır.⁵⁷ Vali Kamuran Çuhruk, valiliğin 1946 Genel Seçimlerine CHP’nin yanında olacağını ve buna göre davranacağını ifade etmiştir. Ayrıca CHP il yönetimi Urfa’nın her semtinde bir ocak açarak vatandaşlarla daha yakın temas kurma yoluna gittiler.⁵⁸ 19 Temmuzda CHP Genel Merkezi, Vali Ka-

muran Çuhruk'un tavsiye ve raporlarına göre halk tarafından itibara göre adayların belirlenmesi konusunda önemli çalışmalar yürütmüştür. Bu arada Demokrat Parti Urfa İl Başkanlığı da 1946 Genel Seçimlerine girmeyeceklerini belirtmeleri CHP'lilerin işini daha da kolaylaştırdı.⁵⁹ Seçime giderken Akgün gazetesinde Lami Akgün imzalı köşe yazısında, 1946 Genel Seçimlerinin Urfa adına önemli olduğu belirtip, Urfa halkının bu seçimlere yüksek bir oranda katılım olmasını belirtmiştir.⁶⁰ Sonuç olarak CHP'nin aday gösterdiği Osman Ağan, Atalay Akan, Vasfi Gerger, Hasan Oral, Razi Soyer, Esat Tekeli, Suat Kemal Yetkin milletvekili olmaya hak kazanmışlardır.⁶¹ Bu arada Belediye Başkanı Fazlı Kürkçüoğlu, görevinden istifa etmiş yerine yapılan seçimle Celal Güllüoğlu seçilmiştir.⁶²

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan Genel Seçimler, Türkiye adına yeni bir dönemin başlangıcıydı. Demokratlar oyların yüzde 53,3'ünü alarak temsiliyette Meclis'in yüzde 83'üne sahip olurken, Halk Partililer ise oyların 39,8'ini almalarına rağmen, Meclis'teki temsiliyetleri yüzde 14,2 olmuştur.⁶³ Bu sonuç, 27 yıllık kesintisiz iktidarda bulunan Halk Partililer için tam bir şok etkisiydi. Zira Halk Partililer, 1945-1950 yılları arasında yapmış oldukları liberal reformların karşılığını seçimlerde bekliyorlardı.⁶⁴ DP'liler yaklaşık 4 milyon oy alarak 408 sandalyeye sahip olurken, CHP ise 3 milyon oy alarak 70 sandalye sahibi olmuş, Yusuf Hikmet Bayur'un Millet Partisi ve bağımsızlar ise birer milletvekili çıkarmışlardı. DP, 1946 Genel Seçimlere göre oylarını 4 kat artırırken, CHP oylarında ise yaklaşık olarak yüzde 80'e varan düşüşler yaşanmıştır. DP, Türkiye genelinde başarı elde ederken, CHP ise doğu ve güneydoğu başarı göstermiştir DP'nin en başarılı olduğu iller İstanbul, İzmir Zonguldak, CHP'nin ise Bingöl, Erzincan, Hakkâri, Malatya olmuştur. 1950 Genel Seçimlerine katılım ise yüzde 89,3'tü. 1950 Genel Seçimlerinde, kadınların temsil oranı ve sayısı, şimdiye kadar ki en az olan seçim dönemi olmuştur.

Bu dönemde 3 kadın milletvekili vardır. Ayrıca ilk defa oylar gizli oy açık tasnif usulüyle sayılırken, mil-

“
14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan Genel Seçimler, Türkiye adına yeni bir dönemin başlangıcıydı.
”

Celal Bayar

letvekilleri tek dereceli seçim sistemiyle seçilmişlerdir. 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleşecek seçimler için Urfa'da CHP ve DP arasında kıyasıya bir mücadele başladı. Özellikle aşiretlerin gücünü iyi bilen DP, aşiretleri yanına çekmek adına önemli görüşmeler gerçekleştirdikleri biliniyordu. Cumhuriyet Arşivindeki bir belgede, Urfa'nın Birecik ilçesinde nüfuzlu ailelerden Sözmenler ailesinin CHP safından çekilerek, DP tarafına geçtikleri CHP Genel Sekreterliği'ne iletiliyordu.⁶⁵

Demokratlar için doğu ve güneydoğunun kazanılması hayati bir öneme sahipti. Bu amaç için gerek DP Genel Başkanı Bayar ve ekibi, gerekse yerel yöneticiler, büyük bir dayanışma içerisindeydiler. Bu amaçla DP Genel Başkanı Bayar, 1948 yılının son aylarında seçim çalışması için Urfa'ya geleceği, DP Genel Merkezi'nden, il başkanlığına bildiriliyordu.⁶⁶ Seçim yaklaşırken CHP Urfa İl Başkanlığı tarafından, CHP Genel Sekreterliğine gönderilen bir başka raporda, DP'nin 1950 Genel Seçimlerinde muhtemel adayları ve ilçelerin genel durumlarıyla ilgili olarak şunlara değinilmiştir: “1-Urfa DP İl Başkanı R. K. T., zengin olup, surf maddi yardımıyla nüfuz sahibidir. Halkın tevaccühüne sahip değildir. 2-Üye M. G, Hacı Ç. namı ile tanınmaktadır. İl Başkanının tesiri altındadır. Köylerde tanınan biridir. 3-H. A., Tüccardır. Alayış düşkünüdür. Herhangi bir mevki kapmak hırsı ile bu partiye geçmiştir. Halk arasında seveni yoktur. 4-R.A., Halk Partisinden geçmiştir. Basit bir kişiliktir. 5-M. H., Çiftçidir. Belediyede gayri meşru iş-

Hasan Oral

Osman Ağan

Ethem Karakapıcı

Atalay Akan

lerle meşgul olduğundan zengin olmuştur. 6-C. U., Emekli maliye memurudur. Genel merkezde DP günden güne kan kaybetmektedir. Bilecik'te DP'nin önemli bir gücü vardır. Siverek'te partimiz çok güçlüdür. DP İlçe Başkanı H.Ç., 'nun varlığı DP'ye kan kaybetmektedir. Suruç'ta ise DP ağırlığı vardır. Bunu kendi lehimize değiştirmek için mücadele ediyoruz".⁶⁷

CHP İl Başkanı Mithat Kürkçüoğlu'nun da ifade ettiği gibi 1950 Genel Seçimleri yaklaşırken CHP ile DP arasında ciddi bir mücadele vardır. Hatta seçim sonuçlarına bakıldığında İl Başkanı Kürkçüoğlu'nun tespitlerinin ne kadar doğru olduğu ortaya çıkacaktır. 14 Mayıs 1950 yılında cereyan eden genel seçimler, Urfa'da büyük bir katılım örneğini gösterdi. Önceki seçimlerde Halk Partisinin kalesi olan Urfa, 1950 Genel Seçimlerinde bu sefer tercihini Demokrat Parti'den yana kullanmıştır. Kayıtlı 122 bin seçmenin bulunduğu Urfa'da, 108 bin oy kullanılmıştır. Katılım oranı ise yüzde 88,7'dir. DP, oyların yüzde 52'ini alarak 6 milletvekiline sahip olurken, CHP ise oyların yüzde 48'i ile 1 milletvekili çıkarabilmiştir. Temsilliyet babında problem, yukarıda da değinildiği gibi bir ilde en çok oyu hangi parti alırsa, o ilin bütün milletvekillerini o partinin kazanacağı ibareye göre düzenlenmiştir. Seçim sonrası özellikle Demokratların, Urfa'da gövde gösterisi yaptıkları, bu zaferi davul zurnayla kutladıkları arşiv belgelerinde yer almaktadır. Örneğin CHP Urfa İl Başkanı Müslüm Hayırlı tarafından, CHP genel merkezine gönderilen bir telgrafta, DP'lilerin seçimi kazandıktan sonra CHP'nin ileri gelenlerine ağır hakaretlerde bulunduğunu, CHP il başkanlığı önünde

nümayiş hareketlerde bulunarak, hayasızca küfürler savurdıkları telgrafla bildirilmiştir.⁶⁸

Diğer taraftan aynı belgede, Urfa'nın Birecik ilçesinde DP'liler ile CHP'liler arasında seçim yüzünden kavga çıktığını ve dört ölü ile sekiz yaralının olduğu belirtilerek, CHP'lilerin korkudan evlerinden çıkmadıkları, CHP eski milletvekili Osman Ağan tarafından belirtilmiştir.⁶⁹ Bir diğer belgede Halfeti ilçesi Halk

odası Başkanı Erdoğan Bey, seçimi kazanan DP'lilerin, özellikle köylerde CHP'li kişilerin evlerinin önünde kutlama yapmak suretiyle gıcık verdikleri bu konuda jandarmanın hiçbir tedbir alınmasını eleştiriyordu.⁷⁰ Olaylar böylece cereyan ederken, CHP Urfa İl Başkanlığı alınan seçim başarısızlığı sonrası görevlerinden istifa ettiklerini genel merkeze bildirdiler.⁷¹

Seçim bittikten sonra kazanan adaylar resmi olarak açıklandı. Buna göre DP listesinden Necdet Açıanal, Feridun Ayalp, Feridun Ergin, Ömer Cevheri, Celal Öncel, Reşit Kemal Timuroğlu, CHP listesinden ise Hasal Oral seçilmişlerdir.⁷²

Tek parti dönemindeki seçimler göz önüne alındığında son tahlilde toplam yedi yasama dönemindeki veriler ışığında şu anekdotlar belirtilebilir. İlk yasama döneminden sekizinci yasama dönemine kadar olan yıllar arasında devlet otoritesi bölgedeki yerel aşiret güç sahibi kişilerin güçlerini kırmak için onları siyaset argümanına uzak tutmaya çalıştıkları görülmüştür. Uzun yıllar boyunca devlet doğuyla ilgili önemli raporlar hazırlanmış ve kanunlar çıkarmış olsa da, temsil gücünün

Urfa'nın Birecik ilçesinde DP'liler ile CHP'liler arasında seçim yüzünden kavga çıktığını ve dört ölü ile sekiz yaralının olduğu belirtilerek, CHP'lilerin korkudan evlerinden çıkmadıkları, CHP eski milletvekili Osman Ağan tarafından belirtilmiştir.

ve hizmetin sadece valilere bırakılması yukarıda da belirtildiği gibi uzun yıllar devlet ile halk arasındaki makasın açılmasına neden olmuştur. Bunun yanında çok partili hayata geçişle beraber devletin aşiret reislerine yönelik uyguladığı temel politikalarının değişmeye başladığı görülmektedir. Halk Partisi'nin iktidar olduğu son seçim döneminde, Kemalist düşüncenin, halktan uzak durma konjonktüründen vazgeçildiği, daha çok halk yanlısı olan adayları listelerine koymaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu durumun temel sebebi, Demokrat Parti politikacılarının halkın ayağına gitmesi ve aday listelerinde kitleleri sürükleyebilecek aşiret reislerine yer vermesiyle açıklanabilir.

1950 Genel Seçimlerinde halkın gösterdiği teveccühü iyi değerlendiren DP, 1954 Genel Seçimlerinde ezici bir çoğunlukla iktidarını sağlamıştı. Bu zafer, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne de yansdı. 1954 seçimlerinde DP'nin bölgede büyük bir zafer kazanmasının önemli sebepleri vardı. Bir kere ekonomik durum DP'nin lehineydi ve halk da bu durumdan memnundu.⁷³ Diğer taraftan köylü topraklarının makineleşmesi neticesinde, bunun ekonomik olarak kendisine olumlu yansması akabinde çiftçi kesimi tercihini DP'den yana kullanmıştı.⁷⁴ Ayrıca bölge din açısından hassas bir konuma sahip olduğu için DP, önce "Arapça Ezan Yasağını" kaldırdı ve Kürt aşiretleri arasında saygınlığı olan şeyhlerin iadeyi itibarlarını geri verdi.⁷⁵

DP'nin yaşanılan coğrafyada önemli bir oy oranına sahip olmasının bir diğer sebebi olarak da *Otuz Üç Kurşun* olarak tarihe geçen Van'daki otuz üç kişinin öldürülmesine sebep olan General Mustafa Muğlalı'nın yargılanmasıydı.⁷⁶ DP'nin bu yaklaşımı karşısında bazı şeyhler bu partiye oy toplama işlevini üstlendi, parti de onların üstü örtülü ve göze batmayacak bir üslupla Kürt milliyetçiliğine seslenerek oy toplamalarına izin verdi.⁷⁷ DP döneminde diğer gruplara verilen özgürlüğün Nurculuk hareketine de verilmesi ve bu grubun DP'ye sempatiyle yaklaşmaları, DP'nin oyunun artmasında temel etkendi. Tüm bu etkenlerin yanında Şeyh Said'in torunu Abdülmelik Fırat'ın Erzurum'dan ve Hakkâri'den Şeyh Selim'in oğlu Übeydullah Seven, Bitlis'te Şeyh Selahaddin İnan DP listelerinden milletvekili seçilmesi DP için artı puandı. Yine o yıl Kore Savaşı nedeniyle tahıl fiyatlarının artmış olması, köylünün toprağını işlemek için gerekli olan tahıl ve gübrenin devlet tarafından verilmesi, bunun da ekonomik katkı olarak toprak ağalarına, daha özeldede köylülere dönmesi de DP'nin oy oranını artırmada yardımcı etkenler arasındaydı.⁷⁸

DP'nin bölgede güçlü olmasının bir diğer nedeni aşiret reisleri ile toprak ağalarına milletvekilli aday listelerinde yer vermesiydi. 1950'lere kadar merkezi otorite, doğuda feodaliteyi ortadan kaldırmak için çeşitli yollara başvurmuştu. 1950'den sonra ise bölgede oyları kontrol eden aşiret reislerinin önemi artmış, iktidar partisi, des-

tekçisi olan aşiretlere kaynak akışını hızlandırdı.⁷⁹ Aşiretler, sağlanan destek sayesinde güçlenmeye başladıkları gibi, oy deposu olarak bu feodalitenin bir parçası hüviyetinde, DP'ye büyük miktarda oy kazandırdılar. Öyle ki bu aşiretler, artık vilayetlerinin il ve ilçe başkanlıkları kazanmak için diğer aşiretlerle mücadeleye dahi başladılar. DP'nin bu girişimi karşısında CHP de bölgede aşiretsiz siyasetin yapılamayacağına kanaat getirmiş, aşiret reislerinden faydalanma yoluna başvurma gereksinimini hissetti. Ancak CHP'nin bu girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Çünkü aşiret reisleri CHP'ye güven konusunda halen tereddüt yaşıyorlardı.

1954 Genel Seçimlerinin gerçekleştiği vilayetlerden biri de Urfa olmuştur. Seçim atmosferi genel yapı itibarıyla Demokratlar ile CHP arasında geçeceği varsayılıyordu. Bu atmosfer içerisinde Urfa'daki genel seçimler, diğer illerde olduğu gibi 2 Mayıs 1954 Pazar günü saat 8'de başladı. Toplam 120 bin seçmenin yer aldığı Urfa'da oyların 65 binini olan Demokrat Parti 8 milletvekili çıkarmayı başarmıştır. CHP ise oyların 51 binini almasına rağmen milletvekili çıkaramamıştır. Bunun sebebi o dönemde uygulanan D'HONT sistemidir. Bu sisteme göre en çok oyu alan parti o ilin tüm milletvekillerine sahip olurdu. Buna göre 1954 Genel Seçimlerine göre Urfa Milletvekilleri şunlardır: Mustafa

Feridun Ayalp, Feridun Ergin, Mehmet Hatipoğlu, Hasan Oral, Celal Öncel, Ahmet Saim Öhnan, Aziz Özbay, Muzaffer Timur'dur. 1950 Genel Seçimlerine göre Urfa milletvekili listesinin hemen hemen değiştiği görülmektedir. Örneğin geçen seçimde CHP listesinden aday olan Hasan Oral, bu seçimde Demokrat Parti'ye geçmiştir. Yine bir önceki seçime göre DP listesinde sadece Celal Öncel'in değişmediği görülmektedir.

27 Ekim 1957 Pazar günü yapılan genel seçimleri ise genelde DP ile CHP arasındaki mücadele ile geçti. 1957 yılının ekim ayında yapılan genel seçimlerde oyların % 47.70'ni alan DP, 424 milletvekili, oyların % 40.82'sini alan CHP 178 milletvekili, oyların % 7.19'unu alan Cumhuriyetçi Millet Partisi(CMP) ise 4 milletvekili çıkarmıştı.⁸⁰ DP'nin oy oranının düşmesinde ABD'den gelen yardımların azalması ciddi bir şekilde etkiledi. Çünkü ABD'den gelen ekonomik yardımların azalması ekonomi üzerinde büyük yük getirmiş, bu durum ülkede ekonomik istikrarın bozulmasını beraberinde getirdiğinden halk üzerinde olumsuz etkileri oldu. DP'yi iktidar yapan ana unsurların CHP'ye dönmüş olması da, insiyatifin ana muhalefet partisi olan CHP'ye geçmesine zemin hazırladı.⁸¹ Ana muhalefet partisi CHP ve Osman Bölükbaşı'nın kurduğu CMP ile iş birliğine gitmesi, DP iktidarının sertleşmeye başlamasına ve bunun sonucunu

olarak liberal-bürokrasi ve askeri tabakadan oluşan müttefikin CHP'ye kaymasını da beraberinde getirdi. 1957 Genel Seçimleri sonuçları gösterdi ki CHP ve CMP halk yanlısı bir seçim stratejisi izlemiş ve bu stratejilerinde ortak payda olan vaat kavramını siyasal sisteme entegre etmeleri kısmen de olsa başarılı bir sonucu hanelerine yazdırmalarını ortaya çıkarmıştır. DP'nin genel olarak kan kaybetmesinde önemli bir hususta, Kıbrıs Meselesi ve 6-7 Eylül Olayları sonrası sertleşen bir iktidar refleksiyle hareket etmiş olmasıdır.

DP'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde oy oranının düşüşün sebepleri değerlendirilirse, karşılaşılabilecek ilk olgu, aşiret reislerinin DP iktidarına sırt çevirmesidir.⁸² Aşiret reislerinin DP'den vazgeçmesinin sebepleri arasında ekonominin kötüye gitmesi ve iktidara iyice yerleşen DP'nin artık feodal beylere ihtiyacı olmadığına dair emarelerin ortaya çıkması da önemli bir paradigmadır.⁸³ Aşağıda da görülecektir ki DP'nin doğuda kazanmış olduğu başarıyı iyi idrak eden CHP'nin, DP doğu stratejisine yakın bir politika izleyerek bölgedeki oyları kendi lehine çevirmeyi başardığı görülecektir.

Demokrat Parti'nin oy kaybettiği illerden biri de Urfa olmuştur. Özellikle 1954 genel seçimlerinde yaklaşık 10 bin fark attığı için CHP karşısında başarılı gözükken DP, 1957 genel seçimlerinde aşiret reislerinin CHP ile birlikte hareket etmesi sonucu büyük bir başarısızlık örneği göstermiştir. Buna göre oyların 65 binini alan CHP 9 milletvekili çıkarırken, oyların 57 binini alan DP ise hiçbir milletvekili çıkaramamıştır. CHP'den milletvekili seçilen Urfa milletvekilleri şunlardır: Abdurrahman Odabaşı, Ömer Yüksel, Esat Karakurt, Abdullah Köksel, Aziz Gökkan, Ethem Karakapıcı, Hacı Atalay Akan, Yaşar Alhas, Osman Ağan. Seçilen milletvekili profiline bakıldığında Abdurrahman Odabaşı, Osman Ağan, Yaşar Alhas Siverekli, Ömer Yüksel, Aziz Gökkan, Ethem Karakapıcı Suruçlu olduğu diğer milletvekillerinin Birecik, Halfetili olması ilginçtir. İlk defa Urfa merkezden milletvekili listeye girememiştir. Bu seçimde Siverek aşiret reislerinin önemli bir ağırlığı olduğu görülmektedir.

Son seçimlerde hatırı sayılır bir oy kaybına uğrayan DP, bu durumu sertleşen ve çatışmacı bir anlayışla kendi lehine döndürme yoluna gitti. Bu tutum, CHP'nin iktidar olduğu dönemlerde izlediği bir politikaydı ve bu politikanın CHP'yi iktidardan uzaklaştırdığı ise halen zihinlerde yer alıyordu. DP'nin bu durumdan ders çıkarması gerekirken, tam tersi bir yola tevessül etmesi tabiri caizse

kaçınılmaz bir sonun başlangıcı oldu. DP'yi bu duruma getiren etkenlerin başında farklı talep ve isteklerin komünizmle eş değerde tutulması, ekonomik olarak halkın darboğaza sürüklenmesi, ordu-bürokrasi ve liberaller arasında DP lehine başlayan ittifakın bozulması, DP'nin burjuvaziye olan güvensizliği sayılabilir.⁸⁴ İktidar-muhalefet arasında başlayan gerilim, basında sıkça yer alan şehir efsanelerini andıran haberlerin yapılması, var olan siyasal atmosferin daha da ısınmasına yardımcı oldu. Tüm bunlara mukabil üniversitede olayların başlamış olması, siyasette geri dönülmez bir yolu ortaya çıkardı.⁸⁵ Kolluk kuvvetlerinin olayları bastırmak için zor kullanması ve bu olaylar esnasında iki kişinin hayatını yitirmesi, yüksek olan atmosferin daha artmasına zemin hazırladı. Bu arada CHP'nin olan olaylar karşısında kararlı muhalefeti, DP yöneticilerinin, CHP'yi tasfiye etme düşüncesini ortaya çıkardı.⁸⁶ DP ortaya çıkan bu atmosfer üzerine ilk olarak meydana gelen olayları araştırmak amacıyla Tahkikat Komisyonu'nu kurdu.⁸⁷ Ancak Tahkikat Komisyonu üyelerinin tümünün DP'li olması, komisyonun objektif olmasına gölge düşürmüştü.⁸⁸

Bu arada CHP'nin 29 Nisan 1959 tarihinde başlatmış olduğu *Büyük Taarruz* adlı seçim propagandası, Uşak'ta istenmeyen olayların yaşanması sonucu İçişleri Bakanı Namık Gedik'in tüm seçim gezilerini yasaklatması, iki parti arasındaki ilişkileri daha da gerginleştirdi.⁸⁹ İsmet İnönü'nün damadı olan Metin Toker'in de Menderes'e yönelik radikal yayın yapması üzerine Akis'in bir aylığına kapatılması, İnönü'nün muhalefet anlayışının daha da sertleşmesine zemin hazırladı.⁹⁰

11 Mayıs 1959 günü açılan Meclis Genel Kurulu'nda CHP Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin, Ege'deki olaylardan DP'lileri sorumlu tutan açıklamaları kızılca kıyameti ortaya çıkardı.⁹¹ İki parti arasında çıkan arbede sonrası CHP Milletvekili Turgut Göle yaralandı ve birleşime ara verildi, olayların yatışması sonrası genel kurul çalışmaları kaldığı yerden devam etti.⁹² Ordu saflarından ve üniversiteden de DP iktidarına sert mesajlar gelmeye başlamıştı. Bu atmosfer içerisinde 27 Mayıs 1960 günü Türk Silahlı Kuvvetleri, en kısa zamanda milleti seçime götürecektir bir Kurucu Meclis kurmak amacıyla yönetime geçici olarak el koyduğunu ilan etti.⁹³ Haberi Eskişehir gezisinde öğrenen Başbakan Menderes Kütahya'da, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise Çankaya'da tutuklandı.

27 Mayıs Askeri Darbesi gerçekleştirildikten sonra ordu yönetimi sadece DP'lileri tutuklamadı. Bölgede

feodal bir düzen kurduğu iddia ettiği birçok aşiret reisi ve köy ağasını da aynı gün tutuklandı. Milli Birlik Komitesi(MBK) adı verilen askeri yönetim, DP'nin toplumsal dayanağı olan bu tematik unsurların Türk siyasal hayatına zarar verdiğini öne sürerek, 2510 Sayılı İskân Kanunu'na ek 105 Sayılı Kanunu'nu kabul ederek 485 aşiret reisi, şeyh ve köy ağasını batı bölgelerine iskân edilmesi kararını aldı.

27 Mayıs 1960'da Askerî Darbeyi gerçekleştiren Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel ve ekibi, meclisin bütün hak ve yetkilerini MBK'ya verildiğini 3 asker ve 14 sivilden oluşan MBK Hükümeti'nin kurulduğunu ilan etti.⁹⁴ MBK adına konuşma yapan Orgeneral Cemal Gürsel yaptığı ilk açıklamada en kısa zamanda seçimlerin yapılarak iktidarın devredileceğini belirtti.⁹⁵ MBK, siyasi otoriteyi ele aldıktan sonra kendi içerisinde sivillere karşı çıkan bazı subayları tasfiye etme yoluna gitti. Buna göre 3 Ağustos 1960'ta 5434 Sayılı Kanunla 235 general ve yaklaşık 5000 kadar subay emekliye sevk edildi ve MBK içerisinde yer alan Albay Alparslan Türkeş'in de bulunduğu 14 kişi olarak bilinen 14'ler⁹⁶ yurtdışı temsilcileri olarak gönderildiler.⁹⁷

Ekim 1960'da toplanan MBK, almış olduğu kararlara bir yenisi daha ekleyerek çeşitli üniversitelerde yer alan 147 öğretim üyesini görevlerinden uzaklaştırdı.⁹⁸ Kararın gerekçesinde öğretim üyelerinin reform düş-

manı, tembel ve yeteneksiz oldukları gösterildi.⁹⁹ MBK'nın sosyal ve askeri tasfiyelerinden sonra bu sefer sıra DP ile ilgili kararlara geldi. Darbe sonrası içlerinde Celal Bayar, Adnan Menderes ve Refik Koraltan'ın da aralarında bulunduğu il, ilçe başkanları olmak üzere yaklaşık 500 kişi tutuklandı.¹⁰⁰ 16 Eylül 1961 tarihinde sona eren 11 aylık Yassıda yargılamaları sonrası 15'i idam, 43 kişi hakkında müebbet hapis cezası verilirken, 135 kişiye de beraat etti, idam hükmü verilen 15 kişinin 12'si müebbet hapse, 3'ünün idamına karar verildi. İdam edilenler arasında, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan bulunuyordu.¹⁰¹

6 Ocak 1961-27 Mayıs 1961 tarihleri arasında hazırlanan anayasa metni, Temmuz 1961'de halkoylamasına sunuldu. Buna göre yüzde 61.7 evete karşılık, yüzde 38.3 hayır oyuyla kabul edildi. Referandumun yapıldığı illerden biri de Urfa olmuştur. 9 Temmuz 1961 Pazar günü Urfa'da gerçekleşen referanduma göre toplam 867 sandıkta 132 bin kişi oy kullanmıştır. Buna göre 106 bin kişi anayasa referandumuna Evet derken, 26 bin kişi ise Hayır demiştir. Sonuç olarak Urfa'daki referandumun oy oranı olarak oy kullanan yüzde 80 Evet, yüzde 20'si ise Hayır demiştir. İlçeler bazında ise değerlendirildiğinde en yüksek Evet'in çıktığı ilçe yüzde 92 ile Siverek olurken, en yüksek Hayır'ın çıktığı ilçe yüzde 45.6 ile Hilvan olmuştur.

DİPNOTLAR:

¹ Ahmet İlyas, "I ve II. Dönem Tbm'm'de Siverek ve Urfa Milletvekilleri İle Faaliyetleri", *Journal of History School*, Year 8, Issue XXXIII, 2015, s. 348.

² Feroz, *The Making Of Modern Turkey*, Roudledge, London, 2003, s. 53.

³ TÜİK Milletvekilleri Genel Seçimleri 1923-2011, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2011, s. 10.

⁴ Erdal Aydoğan-Tansu Barış Mahmutoğlu, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri", *Tarihin Peşinde*, S. X, 2013, s. 117.

⁵ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, C. I, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş., İstanbul, 1973, s. 152.

⁶ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 242.

⁷ Der: Hulusi Turgut, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Hatıraları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 211.

⁸ Faruk Alpkaya, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 39.

⁹ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 183.

¹⁰ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 49.

¹¹ İhsan Güneş, "1923 Seçiminde Oylar Nasıl Verildi?" *Muammer Aksoy'a Armağan*, 1991, Ankara, s. 254.

¹² "Urfa, Osmanlıların eline geçtikten sonra Diyarbakır Eyaletine bağlanmıştır. XVI.yy'da nüfus yoğunluğu bakımından eyaletin dördüncü büyük kenti haline gelen Urfa, Halep Vilayetine bağlandı. 1867 Vilayet Nizamnamesi, Urfa Sancağının Halep Vilayeti'ne bağlı olduğunu kaydetmektedir. 1892 Devlet salnamesi, Halep Vilayeti'nin 1877'deki yönetsel bölümünü koruduğunu göstermektedir. Urfa sancağı, II. Meşrutiyet'ten sonra Halep Vilayeti'nden ayrılarak bağımsız sancak oldu. Urfa Sancağı'nın bağlı olduğu Halep Vilayeti'nde ilk Vilayet gazetesi 1867 yılında Türkçe-Arapça dille "Gadir el-Fırat" adıyla çıkmış olmasına rağmen, sancak merkezi olarak ilk gazetesini 1925 yılında çıkarabilmiştir. 1925'te Vali Fuat Bey ilk basımını kurmuş ve Urfa adıyla ilk gazete yayınlanmıştır." Kemal Kapaklı, "Başlangıçtan Bugüne Urfa Basını", *Marmara İletişim*, İstanbul, s. 49.

¹³ Aydoğan-Mahmutoğlu, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri", s. 119.

¹⁴ Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, s. 390.

¹⁵ Akşam, 10 Ağustos 1930. Haberde Ali Fethi Bey'in yeni bir parti kurduğunu, diğer taraftan partinin temel ilkeleriyle partiye Ahmet Ağaoglu, Yusuf Akçura, Rafet Bey(bursa), Mahmut Reşit Galip(Aydın), Edip Servet(İstanbul) gibi milletvekillerinin de bu partiye katılacağını ifade etmiştir. Ayrıca hükümetin yanlıslarına dair de Ali Fethi Bey, kısa bir mülakat vermiştir.

¹⁶ Akşam, 12 Ağustos 1930.

¹⁷ Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları, Atatürk, Okyar ve Çok Partili Hayat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999, s. 74-75.

¹⁸ Ali Eşref Turan, *Türkiye'de Yerel Seçimler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 54.

¹⁹ "Urfa'da intihabat başladı", *Cumhuriyet*, 16 Ekim 1930.

²⁰ BCA, 30.18.1.2/18.20.18.

²¹ BCA, 30.18.1.2/14.69.3.

²² Akşam, 16 Nisan 1931.

²³ Kenan Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXVIII, S. 82, 2011, s. 14.

²⁴ Akşam, 16 Nisan 1931, s. 2.

²⁵ BCA, 30.10.0.0/74.489.19.

²⁶ BCA, 30.10.0.0/74.489.24.

²⁷ Ömer Akdağ, "Konya'da 1935 Genel Seçimi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013, s. 257; *Zaman*, 2 Şubat 1935.

²⁸ *Zaman*, 1 Şubat 1935.

²⁹ *Zaman*, 7 Şubat 1935.

³⁰ *Zaman*, 9 Şubat 1935.

³¹ *Yenilik*, 17 Ocak 1935.

³² *Zaman*, 6 Şubat 1935.

³³ *Urfa'da Uhusal Gazete*, 10 Şubat 1935.

³⁴ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi(1939-1945)*, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 46.

³⁵ *Akşam*, 27 Mart 1939.

³⁶ *Yenilik*, 15 Şubat 1939.

³⁷ *Yenilik*, 15 Mart 1939.

³⁸ *Yenilik*, 18 Mart 1939.

³⁹ *Yenilik*, 21 Mart 1939.

⁴⁰ *Yenilik*, 26 Mart 1939.

⁴¹ *Yenilik*, 26 Mart 1939.

⁴² BCA, 30.10.0.0/76.501.5.

⁴³ *Işık*, 27 Temmuz 1939.

⁴⁴ Kadri Unat, "Tek Parti Döneminin Son Genel Seçimi 1943 Seçimleri ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandaları", *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 56, 2015, s. 216. Bu seçimde ikinci seçmen olmak için bazı şartlar getirilmiştir. Buna göre Yabancı Devlet resmi hizmetinde bulunanlar. 1-Ağır hapis cezasıyla veya hırsızlık, sahtekârlık, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal ve hileli iflas suçlarından biriyile mahkûm olanlar. 2-Mahurlar. 3- Yabancı tebaadan olduğu iddiasında bulunanlar 4- Amme hizmetlerinden menedilenler. 5-Türkçe okuyup yazmak bilmiyenler. 6-30 yaşını bitirmemiş olanlar.

⁴⁵ Unat, "Tek Parti Döneminin Son Genel Seçimi 1943 Seçimleri ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandaları", s. 236. Bu iller ve aday gösterilen milletvekili sayıları şunlardır: Afyon 8/10, Amasya 4/5, Ankara 15/19, Antalya 7/8, Aydın 7/8, Balıkesir 13/16, Bolu 7/8, Bursa 12/14, Çanakkale 6/8, Çankırı 5/6, Denizli 8/9, Diyarbakır 6/9, Edirne 5/8, Elazığ 5/6, Erzurum 9/11, Eskişehir 5/7, Gaziantep 8/9, Hatay, 6/7, İçel, 7/9, İstanbul 23/31, İzmir 15/20, Kayseri 9/11, Kocaeli 10/11, Konya 15/18, Kütahya 10/12, Malatya 11/13, Manisa 12/16, Muğla 5/7, Niğde 7/8, Ordu 8/9, Rize 6/8, Samsun 9/11, Seyhan 9/11, Sivas 12/13, Tekirdağ 6/8, Tokat 8/9, Yozgat 7/8, Zonguldak 9/10.

⁴⁶ *Cumhuriyet*, 23 Şubat 1943.

⁴⁷ Unat, "Tek Parti Döneminin Son Genel Seçimi 1943 Seçimleri ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandaları", s. 245.

⁴⁸ *Yenilik*, 2 Şubat 1943.

⁴⁹ Urfa merkezinde bulunan ikinci seçmenlerden bazıları şunlardır: İnönü Nahiyesindeki Adaylar Şunlardır: Vali Hasip Koylan, Vali Eşi Bayan Pakize Koylan, Bayan İhsan Özbek, Bayan Meliha Kürkçüoğlu, Belediye Azası Ali Parmaksız, Umumi Meclis Azası Celal Kürkçüoğlu, Umumi Meclis Azası Emin Oruç, Noter Reşit Kemal, Eski Öğretmen Kasım Akçur. Hasanpaşa Nahiyesindeki Adaylar: Başöğretmen Cevdet Kutlu, Öğretmen Hasan Kara, Emekli Komiser Kadir, Doktor Müfit Hekimoğlu, Mustafa Reşit Yetkin, Naci Bilgin, Öğretmen Reşat Özbek, Öğretmen Sait Vural, Terzi Zühtü Uçer, Manifaturacı Şemsi Parmaksız. Kabahaydar Nahiyesindeki Adaylar: Nahiye Müdürü Salih Ünal, Dodaş Muhtar Mustafa Ergüven, Yukarı Koymat Muhtarı Mustafa Kurt, Aşağı Koymat Muhtarı Mahmut Yıldırım. *Yenilik*, 13 Şubat 1943.

⁵⁰ *Yenilik*, 15 Şubat 1943.

⁵¹ BCA, 490.1.0.0/324.1338.2.

⁵² *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1945.

⁵³ BCA, 490.1.0.0/192.176.2; *Akgün*, 19 Haziran 1946.

⁵⁴ Asaf Özkan, "1947 Muhtarlık Seçimleri Bağlamında Urfa'da Parti Mücadeleleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 50, 2013, s. 256.

⁵⁵ *Akgün*, 19 Haziran 1946.

⁵⁶ *Akgün*, 29 Haziran 1946.

⁵⁷ Özkan, "1947 Muhtarlık Seçimleri Bağlamında Urfa'da Parti Mücadeleleri", s. 262.

⁵⁸ *Akgün*, 19 Temmuz 1946.

⁵⁹ *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1946.

⁶⁰ *Akgün*, 24 Ağustos 1946.

⁶¹ BCA, 490.1.0.0/324.1339.1.

⁶² *Akgün*, 21 Ekim 1947.

⁶³ Ergun Özbudun-Myron Weiner, *Competitive Elections In Developing*, Duke University, 1989, s. 342.

⁶⁴ Clement Dodd, *Politics and Government In Turkey*, Colifornia University Press, Colifornia, 1969, s. 24.

⁶⁵ BCA, 90.01.443.1831.9/1.

⁶⁶ BCA, 90.01.443.1831.9/8-10.

⁶⁷ BCA, 490.01.459.1887.3/1-5.

⁶⁸ BCA, 490.01.459.1887.3/3-5.

⁶⁹ BCA, 490.01.443.1831.1.

⁷⁰ BCA, 490.1.0.0.451.1857.5.

⁷¹ BCA, 490.1.0.0.380.1603.1.

⁷² Mustafa Sönmez, *Kürt Sorunu ve Demokratik Özerklik*, Ankara: NotaBene Yayınları, 2012, s. 338.

⁷³ Ali Yaşar Sarıbay, *Siyasal Sosyoloji*, Bursa: Ceylan Matbaacılık, 1996, s. 113.

⁷⁴ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009, s. 120-121.

⁷⁵ Mustafa Sönmez, *Doğu Anadolu'nun Hikayesi*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 1992, s. 141.

⁷⁶ Bruinessen, *A.g.e.*, s. 376.

⁷⁷ Sönmez, *A.g.e.*, s. 142.

⁷⁸ Nezahat Altıntaş, *Türkiye'de Etnik Kimlik Farklaşmasında Din-Mezhep Etkisi ve Siyasete Yansımaları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 2002, s. 100.

⁷⁹ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politika'nın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1976, s. 169.

⁸⁰ Feroz Ahmed, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, İstanbul: Hil Yayıncılık, 1996, s. 119.

⁸¹ Sönmez, *A.g.e.*, s. 341.

⁸² Sönmez, *A.g.e.*, s. 341-342.

⁸³ Kahraman, *A.g.e.*, s. 332-333.

⁸⁴ Cihat Göktepe, "Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler", Adem Çaylak-Cihat Göktepe(edi.), *Türkiye'nin Politik Tarihi*, Ankara: Savaş Yayınevi, 2009, s. 372.

⁸⁵ Eroğlu, *A.g.e.*, s. 224.

⁸⁶ Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2006, s. 123.

⁸⁷ Serhat Yücel, *Demokrat Parti*, İstanbul: Ülke Kitapları, 2001, s. 169.

⁸⁸ *Milliyet*, 01.05.1958, No: 2863, s. 1.

⁸⁹ *Milliyet*, 03.05.1958, No: 2865, s. 1.

⁹⁰ *TBMM ZC*, IX, D. XI, İ. II, 11.5.1959, s. 52-53-54.

⁹¹ Eroğlu, *A.g.e.*, s. 234.

⁹² *Cumhuriyet*, 28.05.1960, No: 12867, s. 1.

⁹³ Erik J. Zürcher, *Turkey A Modern History*, London: I.B. TAURIS, s. 242.

⁹⁴ Findley, *A.g.e.*, s. 310.

⁹⁵ Yürütmenin sivilere devredilmesini reddeden 14 kişilik grup şunlardır: Kurmay Albay Alparslan Türkeş, Kurmay Yarbay Orhan Kabıbay, Kurmay Yarbay Mustafa Kaplan, Kurmay Binbaşı Orhan Erkanlı, Kurmay Binbaşı Şefik Soyuyüce, Kurmay Binbaşı Dündar Taşer, Piyade Binbaşı Fazıl Akkoynunlu, Tank Binbaşı Muzaffer Karan, Deniz Kurmay BinbaşıMünir Köseoğlu, Deniz Kıdemli, Yüzbaşı Rıfat Baykal, Kurmay Yüzbaşı İrfan Solmazer, Kurmay Yüzbaşı Numan Esin, Kurmay Yüzbaşı Muzaffer Özdağ ve Jandarma Yüzbaşı Ahmet Erol. *Cumhuriyet*, 235 *General ve Amirale Emekliye Sevki Edildi*, 4.09.1960, No: 12932, s. 1-5.

⁹⁶ Şevket Süreyya Akdemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009, s. 405.

⁹⁷ Findley, *A.g.e.*, s. 311.

⁹⁸ Cihat Göktepe, "Türkiye'de 27 Mayıs Darbesi Sonrası İç ve Dış Siyasi Gelişmeler 1961-1964", Adem Çaylak-Cihat Göktepe (edi.), *Türkiye'nin Politik Tarihi*, Ankara: Savaş Yayınevi, 2009, s. 402.

⁹⁹ Nedim Yalansız, "27 Mayıs Darbesi Sonrası Celal Bayar ve Eski Demokrat Partililerin Türk Siyasi Hayatına Etkileri", *Turkish Studies*, Volume 7/3 Summer 2012, s. 2585.

¹⁰⁰ Yalansız, *A.g.e.*, s. 2587.